

Інвентар міста Межиріча і села Бельмажа 1698 року

Важливе місце у джерельній базі з історії міст і сіл історичної Волині XVII – XVIII ст. посідають інвентарі. Інформативний потенціал цього виду джерел достатньо високий та заслуговує на довіру з боку дослідників. Значна частина інвентарів з минулого краю збереглася у складі комплексу «Архів Сангушків». У XIX – на початку XX ст. він перебував у славутській резиденції князів Сангушків, а тепер – у Національному архіві м. Кракова (республіка Польща). У складі останнього дійшов до нашого часу інвентар Межиріча 1698 р., до якого приєднаний інвентар села Бельмажа 1698 р. [7].

Межиріч та Бельмаж – це сусідні поселення неподалік Острога, що належали до приватних володінь родини Острозьких. З 1603 р. вони належали краківському каштеляну князю Янушу Острозькому (1553-1620) і з часу його смерті у 1620 р. і до 1753 р. входили до складу Острозької ординації, створеної магнатом. Власне Я. Острозький найбільше спричинився до розбудови Межиріча як міського осередку. У зв'язку з його діяльністю ще впродовж першої половини XVII ст., за спостереженнями дослідників, зростає кількість населення у Межирічі [1, с. 18], що могло відбуватися з одночасним піднесенням його економічного розвитку. Ситуація кардинально змінилася з початком Хмельниччини, в перші роки якої Межиріч опинився у вирі військових протистоянь. Козацькі загони неодноразово визволяли містечко. При цьому воно зазнавало значних руйнувань, демографічних втрат тощо. Острозькі землі вже з 1648 р. стали об'єктом багатоактової жорстокої боротьби. Так, 23 липня 1648 р. розпочався визвольний рейд окремого козацького загону з полків Максима Кривоноса через Заслав, Межиріч, Острог [6, с. 304] та інші міста. 29-30 серпня відбулася чергова спроба півторатисячного підрозділу з 19 хоругв війська Яреми Вишневецького (1612 – 1651) під командуванням Голуба й Аксака захопити Острог, після чого карателі вчинили жорстоку розправу над міщанами-християнами Межиріча й навколишніми селянами [6, с. 305; 4, с. 68]. У вирі воєнних дій, серед іншого, першою зруйновано єврейську школу, яка була відбудована у містечку, за Й. Новицьким, у XVIII ст. [8, s. 208].

18 вересня 1654 року між Острогом і Межирічем українські війська розбили один із полків князя Владислава-Домініка Заславського, яким командував Андрій Суходольський, звільнили Острог і Межиріч [6, с. 129; 4, с. 383].

Село Бельмаж до середини XVII ст. увійшло до складу межиріцького ключа. Поселення у XVII – XVIII ст. відносилось до невеликих сіл. Належність його до замкової адміністрації, а також сплата натуральних повинностей до Межиріцького монастиря зумовлювали певну специфіку в його розвитку. Село знаходилося досить близько до двох міст – Межиріча та Острога і в багатьох аспектах знаходилося в залежності від їх економічного поступу. Ця вигідна близькість викликала спокусу мати тут власність представників адміністрації князів Острозьких та їх наступників, ласим був цей шматок і для духовних осіб, що спостерігаємо впродовж пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу. Врешті, події Хмельниччини не принесли значних позитивних змін на Волинь. Воеводство й надалі продовжувало перебувати у складі Речі Посполитої, а на плечі мешканців краю важким тягарем лягли матеріальні проблеми відновлення регіону. Власне описово-статистичні джерела з історії Межиріча та Бельмажа дають можливість проаналізувати ситуацію у цих поселеннях наприкінці XVII ст., після козацьких воєн попереднього часу. Інвентарі Межиріча та Бельмажа за 1708 р. [8] та 1728 р. [2; 3] археографічно засвоєні.

В інвентарі описано історико-географічні особливості розвитку Межиріча, наголошено на руйнуваннях міста, що відбувалися у недавньому минулому, висвітлено стан фортифікаційних споруд, млинів, ставів тощо. Документ дозволяє відновити осілість та топографію/соціотопографію міста. В цілому з інвентарів поселень спостерігаємо досить важливі аспекти соціально-економічного життя їх мешканців. Вони володіли, за документом, димами, пляцями (земельними ділянками), волоками, півмірками та фільварками (в даному випадку слід розуміти городи). У Межирічі маємо всього 118,5 димів, а на Бельмажі значно зазначено лише власників волок та городів (всього 22 власники). Дані інвентаря Межиріча дозволяють доповнити загальну картину релігійного життя краю. Зокрема дізнаємося про вплив францисканців на економічне життя мешканців краю, важливими є відомості про церкву Св. Архангела Михайла. Документ доповнює характеристику господарських зв'язків Острозької волості. В цілому з інвентарів поселень постає картина загального їх занепаду наприкінці XVII ст., що було спричинено зокрема воєнними лихоліттями.

Названі документи стали предметом детальної уваги істориків М. Ковальського [5] та В. Атаманенка [1], однак, до цього часу не були опубліковані. Інвентарі написані польською мовою з вкрапленнями латини, оформлені у вигляді таблиці, форму якої зберігаємо. У межах цієї ж архівної справи вписано інший інвентар Межиріча та Бельмажа 1698 р. [7, арк. 93 – 100], котрий В. Атаманенко назвав підготовчим [1, с.77]. До друку залучено другий варіант інвентаря 1698 р., оскільки він більш

структурований. Тексти інвентарів у вступних частинах ідентичні, далі – містять різнопланову інформацію. У першому варіанті виділено представників єврейської громади, а у публікованому документі такий поділ відсутній. Втручання у текст документів мінімальні.

Джерела та література

1. Атаманенко В. Інвентарні описи Межиріччя XVII століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 71 - 83.
2. Близняк М. Інвентар Бельмажа 1728 р. // Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового. Наук. збірник. Матеріали Других Всеукраїнських краєзнавчих читань, присвячених пам'яті Григорія Гуртового, смт. Торчин, 29 вересня 2016 року / Упоряд. А. Силук, О. Мельник. – Луцьк, 2016. – С. 83 - 87.
3. Близняк М. Інвентар Межиріччя (Острозького) 1728 року // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. До 30-річчя пуску першого енергоблока Хмельницької АЕС / За ред. О. Кононюк, Т. Вихованця. – Нетішин, 2017. – Вип. 6. – С. 117 - 127.
4. Документи Богдана Хмельницького 1648 – 1657 / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – Київ, 1961. – 740 с.
5. Ковальський М. Документи родинного архіву Сангушків Краківського державного воєводського архіву як джерела соціально-економічної історії України // Архіви України. – 1983. – № 3. – С. 60 – 63.
6. Ярошинський О. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. – Київ, 2005. – 458 с.
7. Archiwum Narodowe w Krakowie (Polska), Archiwum Sanguszków, rękopisy, sygn. 118, a. 103-113.
8. Osiedłość miasta Ostroga anno 1708 / Wyd. J. Nowicki // Rocznik Wołyński. – Równe, 1938. – T. 7. – S. 208.

Документ.

Инветар міста Межиріччя та села Бельмажа 1698 р.

/арк. 103/

Inwentarz miasta Miedzierzycza y Bielmaza in anno 1698 spisany f. 8 a.					
Miasto Miedzierzycz					
To miasto lokowane miedzy dwiema rzekami Zalubowską y Wil[i]ą przez nieprzyciela y z zamkiem funditus spalone. Wałami w okolo osypane, ktore bardzo poniekat zruinowane po prawey trzeba. Do tego miasta iest bram dwie murowanych sklepionych z wrotami zelaznymi, przetami okowanymi wpuł odartemi. Sklepienia tych bram przemakaią bardzo y bliskie są ruinie, bo nie nakryte. Pod tym miastem stawow iest dwa na rzecze Zalubowce, ieden wyżni, a drugi wyżni mnieysz. Na stawie wyżnim iest młynow dwa o czterech kamieniach y step dwoie. A stare młyny po spaleniu dotąd nie zbudowane wakuią y cale ich nie masz.					
Na grobli nizniego stawu młynow nie masz, ktore iuz pogorzały, tylko sama grobla zostaie.					
Spust stawu wyżniego będzie w przyszłym roku 1699, z ktorego daią względem roczniey intraty z[otych] ¹ . /арк. 104 /					
Osiedłosc miasta					
Dymy	Place	Ulica od bramy Dubienskiej pod wałem samym ku klasztorowi po lewey ręce lezeca.	Włoki	Pułmiarki	Folwarki
1	1	Woyciech Lozicki		1	2
1	1	Wasko Babicz			1
1	1	Wasil Semenowicz		1	1
	½	Konicha Zydowka			
	1 ½	Michala Glowackiego		1	1
1	1	Iwan Multanin		1	
1	1	Stepan Szczerbina			
		Place klasztorne dwa			
	1 ½	Chalupa pusta Babicza Jacka z placem		1	2
1	1 ½	Misko Korozwaniec		1	3
1	1 ½	Alexander Boryszkowski		3	5
Po prawey stronie tej ulicy powracaiac place y domy na przeciwko					
1	1	Semen Sobol			
	1	Chwesko Somoroka	½		2
		Klasztornych placow n[umer]o 2	3		
1	1	Michalko Tkacz			
1	1	Demian Skrzyпка		1	5
1	1	Marcina Tkacza chalupa pusta			
1	1	Lukiana Palunczyka		1	1
1	1	Sawka Kisieliewicz			1
1	1	Iwan Seszenko		½	2
1	1	Maxim Nowak			
1	1	Mattwiey Choroizenko	½	1 ½	4
1	1	Bonech Zyd		1 ½	
/арк. 105/					

Інвентар міста Межиріччя і села Бельмажа 1698 року

Osiedlenie miasta					
		Na przeciwko przez drogę w Rynek od tej ze bramy ulica w prawę stronę			
	1	Szpýtal polski z figurą przý którym plac iest			
	1	Wasko Somoroka			
1	1	Andrzý Przýmiak			1
1	1	Chwedor Budatka		1	2
		Na przeciwko ulice tej nazad powracaiąc w Rynek			
1	1	Chwedor Stubelec	½	2	3
1	1	Michał Thorzewski		1	1
	1	Wasko Wiuniec			2
1	1	Kuzma Dziesiątnik			2
1	1	Paweł Pohorylec	½	2	4
1	1	Chrýcko Atamanczuk	½	1	4
1	1	Paweł Kupczýszýn		1	2
1	1 ½	Abram Krakowczýk			
		Ulica z Rýnku w tył przeszly ulice			
	1	Plac Kaczorowski			
	1	Szkola zýdowska býwała			
1	1	Ichnat Schaba	1 ½		9
	1	Andrzý Zielenski	½		7
1	1	Dacko Piataczenko	½		2
	1	Iwan Kupczenko	3 ½		13
1	1	Týmko Kaczor	½	1	
		Naprzeciwko pierzaia tej ulice druga /apk. 106/			
Osiedlenie miasta					
1	1	Iwan Parfilenko		1	2
1	1	Juzko Mielnik			
1	1	Tkacz Trusz			
1	1	Mattwieý Kaczalenko	½	1	2
1	1	Chrýcko Koszerenko			2
1	1	Charko			1
1	1	Dimitr			
1	1	Andrzý Dorosczenko folw. 3		1	
½	½	Semenicha wdowa		1	2
	1	Jacka Mielnika			
1	1	Jacka Szpaka	½		½
1	1	Jacko Czaýka			4
		Klasztora chalupa pusta			
1	1	Wasil Pundza			
1	2	Klim Smolarz			3
1	1	Martýn Pocowný		1	2
1	1	Týmosz Chrapko			
		Z pod wału ulica w Rynek ku cerkwi			
1	1	Tatarycha Wdowa			2
	1	[...] Jackow		1	½

1	1	Chawrýło Kupcezenko	½	1	6
1	1	Samuýło Schabenko	½	1	2
1	1	Iwan Chomenko	½	1	6
1	1	Lesko Buniaczenko	½		1
1	1	Lewko Rýbak ²			
1	1	Stecko Stubelczuk	½		
1	2	Kirýk Pałamarz			
1	2	Doroszcýcha Wdowa	½		6
/арк. 107/					
1	2	Wasil Deýneka	1		
1	2	Charko	½	2	4
1	2	Onoprý Peczennik	½		5
1	1 ½	Iwan Lubin			2
	1	Ławrýn		1	1
	1	Samuýło			
	1	Troczo Makarczuk	½		3
	1	Atamanczuk	½		
	½	Stubelcow	½		
	1	Samuilo Somoroka		1	1
	½	Wasko Landwiuýt			
	½	Ichnat Skaba			
	½	Mattieý Kaczoronko			2
	½	Iwan Seszenko			
	½	Iwan Multanin			
	½	Rabuszczýn Iwan			4
	½	Ostaszczýszýn	½		
	½	Kuzma			
	½	Ostaszczýcha Wdowa	½		
	1	Woýtko			
	1	Iwan Winnik			2
	1	Wasil Kowal			3
	½	Maxim Nowak			
	½	Martýn Bednarz			
	1	Lesko Boboczenko			4
	½	W týle Demian			
	1	Iwanicha Babaczýcha	½		3
	1	Michał Tkacz			1
1	2	Kasko Czarnecki			
		P[ana] Laskowskiego wuýta placow dwa	1	4	
1	2	Stepan Szwiec	½		1
1	1	Marko			
/арк. 108/					
		Druga pierzaia teý ulicý przeciwko			
		J[ego] m[osci] p[ana] Miączýnskiego placow n[umero] 2	1		
	1	Czerniaczka Wdowa			
1	1	Chwedor Szwiec		1	1 ½

Інвентар міста Межиріча і села Бельмажа 1698 року

1	2	Kazimierz Tkacz			
	1	Chwedora Dedalki			
		Po pani Lendzki z chalupą placow n[umero] 3 do klasztoru			
		Pani Bukonieckiey place nie zabudowane n[umero] 2			
	1	Tymko Kaczor			
1	1	Jarmolicha z Jarmołem		2	
		Cerkiew Założenia S[więtego] Michała archanioła ³			
1	1	Iwanicha Robosczycha			3
1	1	Iwan Kupczenko			
		Szpýtal Ruski			
		Rýnek circum ratuszek alias więzienie			
		Komorek dwie w samym cýrkule			
		Lenznie dwie			
1	2	Smol Gluchy			
1	1	Procko Makarczuk			1
	1	Jersza Zyda			
	1	Wasila Deýneki			
1	2	Samuyło Samoroka	½		
	½	Lukian Palunka			
		Dworek pa[na] Miłkowskiego, plac n[umer]o 1			
1	1	Chweciaszycha Wdowa		1	3
		/apk. 109/			
		Osiadłosc miasta			
		Petro Ciesla oýcow franciszkanow plac n[umer]o 1			
		Maxim takze oýcow franciszkanow plac n[umer]o 1			
1	1	Chwesko Samoroka			
		J[ego] m[ości] pana Siemiaska Dwor			
		Tęn ze plac mieýski wedle dworu trzymá Godewski oýcow franciszkanow na placach n[umer]o 2			
		I[ch] m[ości] p[anowie] Tyminski dwor na placach n[umer]o 1			
		Pod murem oýcow franci[szkanów] ogrodow n[umer]o 2 dobrých między dwiema basztami			
		Demian Skrzypka oýcow franciszkanow na pla[cach] 2			
		Stanisław Mýslowski klasztorny na placach n[umer]o 2			
		Dwor j[ej] m[ości] pani Wielochorskiey na placach n[umer]o 2			
1	1	Szkolnik zydzowski			
1		Szkola zydzowska			
1	1 ½	Zelman Zyd			
1	1	Zandel Zyd			
1	1	Icko Zyd Leybowicz			1
1	2	Boruch Zyd			
	1	Gabryel Witkowski			1

	1	Plac rogowy, nicht go nie trzyma			
1	1	Wasil Kowal			
1	1 ½	Jacko Makarczuk			2
2	2	Pop do cerkwie S[więtego] Michała Archaniola	2		
1	1	Leszko Tkacz		1	1
1	1	Zyd Icko			
	1	Awrazya Krakowczyka			
1	3	Kuniszynow			
/apk. 110/					
Osiedlosc miasta					
		Od bramy Zaslawskiey, od rzeki Wiley idac w miasto po prawey ruce zamek spustoszal y funditus zruinowany tylko trzy kominy stoia murowane y dwie kletce mieyskie. Po lewey zas stronie popod walu			
1	2	Iwan Supronenko	½	1	5 ½
1	1	Iwan Ulanicki alias Andrzej	½		5
1	1	Jarmul Korniczuk			1
1	1	Szwed Rycko			
	1	Lesko Tkacz			
1	1	Iwan Chrycyna			2
1	2	Jacko Wawryczynko	½		
Klasztorny plac n[umer]o 1, szwiec mieszka					
1	1	Opanas Michalenko	½		1
1	1	Onopry	½		
1	1	Jacucha Litwin			2
1	2	Stephan Wasilun		1	
1	1	Smolarka			
	½	Jarmula Korniczuka			
	½	Pawel Luchoniuk			1
Po drugi pierzai idac ku bramie Zaslawskiey					
/apk. 111/					
Osiedlosc miasta					
1	1	Marcin Bednarz			
1	2	Semen Buniaczenko			1
1	1	Jakim Bojko			
1	1	Jakim Charko			1
1	1	Marcinicha Wdowa			
	1	Bojko Jakim			
1	1	Procko Holikow			
		J[ego] m[osci] pa[na] Miaczynskiego placow n[umer]o 2	1		
1	1	Gawel Lachowik			2
1	1	Maxim Rzeznik			2 ½
1	1	Wasko Stelmach			1
	NB ⁴	Dwor pa[na] Wiechowskiego n[umer]o placow 2	½		
		J[ej] m[osci] pani Zarzucki na placu n[umer]o 1			
		Mosi Domenko klasztorny plac n[umer]o 1			

Інвентар міста Межиріччя і села Бельмажа 1698 року

1	2	Lukian Wawrzyczenko	½		
1	2	Olexy Lawruczenko		1	
		Dwor j[ej] m[ości] pani Czecelioweŭ			
		Ulica od klasztoru od dworku j[ego] m[ości] pa[na] Wiechowskie[g]o ⁵			
1	1	Jacycha wdowa		1	
		Klasztorň Iwan Szwiec			
	1	Iwan[a] Chomenka			
1	1	Chweŭtka Suprona zięc			
1	1	Boniaczucha Iwanicha			
1	1	Czernieczŭcha wdowa			
1	2	Petro Pulazny			
		Klasztorň Walko Szwiec placow n[umer]o 2			
		/apk. 112/			
		Osiadłosc miasta			
		J[ej] m[ości] pani Buchowieckieŭ placow n[umer]o 4			
	1	Stecko Stubelcow			
1	2	Ostaszczŭcha Wdowa			
1	2	Tŭmosz Korchunenکو			3
		Wasil Tkacz Oreszŭnko klasztorň na placach 2			
		Ulica wciąż prosto z klasztornych wrot			
1	2	NB Ulanicki			
1		NB Item ⁶ Ulanickiego			
		Kopŭczŭnskiego klasztorň, placow 2			
	1	Semen			
1	1	Buniaczenکو Semen			
1	1	Kosc Czaŭka			1
1	1	Ludwik Stepan	2		1
1	1	Gabrŭel Witkowski			
1	1	Iwan Winnik			
		J[ego] m[ości] pana Czŭszkiewiczza na placu n[umer]o 1 dworek	2		
		J[ego] m[ości] pan Petrŭkowski	2		
		J[ego] m[ości] p[a]n Krolikowski	5		
		Wies Bielmarz			
		Ta wies ma poddanŭch, ale nie wiele ŭ to więcej ubostwa folwark zamkowŭ zginęł, tŭlko grunt zostaie. Ogrodŭ folwarkowe opustoszałe ŭ szopa zruinowana. Sad dworski na gorze w koncu stawa nizniego Miedzierzŭckie[g]o ⁷ /apk. 113/ sliwowego ŭ wisniowego drzewa, z ktorego urodzaju nie masz, bo nie ogrodzonŭ. W tŭm sadzie bŭł winograd, ale wŭsechł dawno.			
		Poddani teŭ wsi			
			Włoki	Ogrodŭ	
		Chaluszko Iwan	½	Jerosz	½
		Stęzŭgocki	½	Sawka Wołoszŭn	½

Iwan Wołoszŷn	½		Michałko	½	
Wasil Wołoszŷn	½		Josko Prockow sŷn	½	
Tŷmosz Sironowczŷk	½		Kirŷło Stepan i szŷn ⁸	½	
Petro Mazur	½		Wasil Lesniczŷ	½	
Chwedor Drucznik	½		Wasko Nowak	½	
Groinowski Jermuła	½		Wasil Wołoszŷn pustka		
Haŷdamowicz Wuŷt	½		Sawicki, Strzŷgockie pustka		
Iwan Budka	½		Piatnicki hospodŷn ⁹	2	6
Michaęlo Diak	½				

Powinnosc tŷch poddanych w kozdŷm tŷgodniu po dni dwa robic.

W teŷ wsi sŷ łanŷ dworskie, na ktorŷch zdawna poddani buszczencsŷ robiali, z ktorŷch dziesięcina wedle funduszu konwentowi Miedzierzŷkiemu naleŷy, a z pol pustŷch ŷ ogrodow na skarb panski ma bŷdz wŷbierana.

Oŷcowie zas franciszkani trzŷmaiŷ ogrodow n[umer]o dziesięc quo jure powinni pokazac.

J[ego] m[ości] p[a]n Krulikowski wparł się w grunt Zaŷkowczŷzna nazwanŷ osiadł go quo jure powinien pokazac.

W teŷ wsi iest folwark Kiiowskie[g]o¹⁰ mieszczanina Ostrogskiego, do ktorego pol włok n[umer]o 2 ŷ ogrodow n[umer]o 2 z sŷdem takze plac az do sameŷ Rozwaskieŷ granicŷ ŷ włok n[umer]o 2 az do Dubienskogo goscinca.

W teŷ ze wsi folwark j[ego] m[ości] pa[na] Wyhowskiego, do ktorego odebrał chłopom skopie na pułtorŷ cwierci ŷ niwę pod gumnęm, takze niwę pod Brzezniskiem.

Archiwum Narodowe w Krakowie (Polska), Archiwum Sanguszków, rękopisy, sygn.118, s. 103-113.

Оригінал, польська мова, рукопис. Публікується вперше.

Примітки

1. Цифра у документі не прописана, залишено місце.
2. Напроти прізвища дописано «do stawu».
3. В першому варіанті інвентаря 1698 р. вказано, що церква ця збудована міщанами Межиріча у 1659 р. після спалення неприятелем [7, арк. 96].
4. Запис «NB» (nota bene – від лат. «зверни увагу», «візьми на замітку») – примітка укладача інвентаря, що вимагає звернути увагу на постать пана Виховського, шляхтича.
5. Літера «o» винесена над рядок.
6. Item – від лат. означає також.
7. Літера «o» винесена над рядок.
8. Так в тексті, має бути «sup».
9. Йдеться про «господина», що походив із сусіднього Острога і пов'язаний з церквою міста, яка йменувалася Параскево-П'ятницькою.
10. Літера «o» винесена над рядок.